

**Miroslav Bárta
Martin Kovář
Otakar Foltýn /eds./**

Povaha změny
Bezpečnost,
rizika a stav
dnešní
civilizace

Editors © Miroslav Bárta, Martin Kovář, Otakar Foltýn
Copyright © Jiří Baloun, Miroslav Bárta, Václav Cílek,
Dana Drábová, Veronika Dulíková, Roman Fiala,
Otakar Foltýn, Petr Gazdík, Václav Chvála, Martin Kovář,
Luboš Kropáček, Radek Mařík, Jiří Padevět, Petr Pernica,
Petr Pokorný, Petr Robejšek, Karel Řehka, František Šulc,
Ludmila Trapková, Matyáš Zrno
Cover photo © Sandro Vannini, Laboratoriorosso

ISBN 978-80-7429-641-3

považky přeměny

**Miroslav Bárta
Martin Kovář
Otakar Foltýn /eds./**

**Bezpečnost,
rizika a stav
dnešní
civilizace**

Vyšehrad

Obsah

8	Předmluva
12	Miroslav Bárta, Otakar Foltýn a Martin Kovář Povaha změny a svět kolem nás
18	Miroslav Bárta Makrohistorie a přerušované rovnováhy. O dynamice dějin
38	Martin Kovář Jak přežít „kolaps“ aneb „Poučení z krizového vývoje“ dějin Velké Británie v první polovině dvacátého století
54	Václav Cílek Políbit Zemi a pozdravit Slunce. Hybridní svět rizik a nadějí
72	Petr Pokorný Globalizace sucha
86	Dana Drábová Energetika se mění pomaleji než okolní svět
98	Radek Mařík, Veronika Dulíková Matematické vyjádření komplexity společností
130	Luboš Kropáček Kolapsy a kontinuita ve světě islámu
150	Roman Fiala Je právo hradbou naděje, nebo bažinou zklamání?
154	Otakar Foltýn Proč lidé vlastně válčí
180	František Šulc Demilitarizace České republiky a cesta k nápravě
194	Jiří Baloun Bezpečnost budoucnosti. Vývoj aktuálních hrozeb z pohledu armády
206	Karel Řehka Válka, jak ji (ne)známe. Nekonvenční vedení války: kde začíná, kdy si ho všimneme a jak se můžeme bránit?
230	Matyáš Zrno Co nás může naučit zkušenost z obléhání Sarajeva
244	Jiří Padevět Státy násilné a státy přihlížející
256	Petr Gazdík Krize (a) politické elity
270	Petr Robejšek Krize ekonomické a politické konkurenceschopnosti západního modelu. Demokracie pod tlakem ekonomiky
276	Ludmila Trapková, Vladislav Chvála Organismus rodiny v ohrožení
296	Petr Pernica Krize jako katalyzátor nevědění a úpadku vzdělanosti. Kritická reflexe problému v dílech předních světových teoretiků současnosti

Předmluva

„Chudinka Anglie! Vedla si svůj svobodný, bezstarostný život ze dne na den uprostřed nekonečného dobrosrdečného tlachání v parlamentu, a přitom se, celá udivená, ubírala z kopce po stezce, která vedla ke všemu, čemu se chtěla vyhnout! Úvodníky nejvlivnějších listů ji až na pár čestných výjimek bez ustání ujišťovaly, že se nemá čeho obávat, a ona se chovala, jako by celý svět žil stejně bezstarostně, neznal vypočítavost a myslel to stejně dobře jako ona.“

Takto charakterizoval náladu a názory britské společnosti v předvečer zásadní změny života – druhé světové války – Winston Churchill. Všichni tušili, že se blíží zlom, něco, co promění osudy všech lidí bez výjimky. Většina to však nechtěla vidět: ještě chvíli se udržme v iluzi, že všechno může zůstat při starém, pak třeba žádná změna nebude muset přijít..., to bylo nevyčtené, leč mocné přání doby.

Přitom právě proto, že zejména ti, kdo měli bdít nad bezpečností svých zemí, nechtěli pravdivě vidět to, co přichází – onu pravou povahu změny – byla to změna tragická a veskrze násilná. Pokud by společenské elity západního světa dokázaly včas pochopit podstatu nadcházející změny podobně jako Winston Churchill, byla by možná také násilná, ale s nejvyšší pravděpodobností daleko méně. Nějaká změna by přišla, ale neměla by bezmála apokalyptický charakter. Odpovědní státníci by však museli zasáhnout rázně a včas. Bezpečnostní strategové a generálové se už dávno shodli na tom, že právě váhavost Spojenců a jejich neochota k jakémukoli ráznějšímu kroku zásadně ovlivnila rozsah konfliktu: to, co by bylo v roce 1936 víceméně jen nepříjemnou policejní akcí, v roce 1937 regionální bitvou a ještě v roce 1938 lokální válkou, začalo v roce 1939 a skončilo o šest let později jako druhá světová válka, při které přišlo o život padesát milionů lidí. A za všechny ty mrtvé jsou bezesporu spoluodpovědní jak váhaví politici, tak i slepé intelektuální elity. Ano, právě elity, které se cítily povolány k vedení společnosti, ať přímému, politickému, či nepřímému, intelektuálnímu, nebyly dostatečně předvídavé – čest některým výjimkám. Lidstvo se ještě ani nestačilo vzpamatovat z první světové války a jeho intelektuální a političtí vůdcové už slepli. Lidé tušili, že se opět začíná hrát o jejich budoucí bezpečnost, ale ti, kteří o ni měli dbát, opět zklamali.

Nepřipomíná vám to něco i dnes? Jak upozorňuje jeden z učených autorů této knihy, především politické elity se uchylují ke správným řešením až v momentě, kdy už žádná jiná možnost nezbývá. Je to jen tím, že se nedostává skutečných státníků, jako byl zmiňovaný Winston Churchill? Nevýrazný výkon dnešních politiků zároveň posiluje přesvědčení nemalé části veřejnosti, že pořádek může nastolit jen vláda pevné ruky. Co to může jednou znamenat, zřejmě není zapotřebí rozvádět, historie jako učitelka života by nám měla pomoci zbavit se iluzí.

O to více by bylo dnes zahanbující až trestuhodné mlčet. Je nutné postupně naleptávat narkotizační závoj infotainmentu, jemuž je majorita nepřetržitě vystavena. Opět se totiž nehraje o nic menšího než o naši budoucí bezpečnost. Opět většina, ponořená do svých každodenních všedních starostí, nechce vnímat realitu takovou, jaká je. Mnohem lépe se přece poslouchají donekonečna opakované lži o nutnosti neustálého růstu. Kdo by chtěl slyšet racionální pravdu o tom, že v ne příliš vzdálené budoucnosti by byl zázrak, kdybychom si uchovali alespoň tu úroveň, na niž jsme zvyklí dnes. Ale zázraky se dějí jen velmi málo, proto racionální analýzy vypovídají o tom, že naše úroveň se výrazně sníží. Ale umíte si představit politika, který předstoupí před své voliče a řekne jim popravdě, že jejich děti se možná nebudou mít tak dobře jako jejich rodiče?

Ale nevymlouvejme se stále jen na elity. Nebylo to tak ani za dob Churchillových ani současných, že by nějaký předvídavý a vidoucí lid byl srážen na kolena zlástnými politiky. Ne, politikové manévrují co nejdále od zdravého rozumu právě proto, aby politiky zůstali i nadále... protože se jejich manévrování (až příliš mnoha) lidem líbí. A že nám přitom házejí přes hlavu Májin závoj? Někteří by ho nesundali ani za nic. Je přece tak příjemné žít v Matrixu.

Jak řekl jiný velký Brit, George Orwell: „Vrcholem veškerého kacírství je zdravý rozum.“ A právě zdravého rozumu se každý den vzdáváme stejně ochotně a nadšeně jako svobody. Proč? Svoboda i zdravý rozum jsou komodity, které jsou pracné. Vyžadují ze své podstaty naši aktivitu, vůli a energii poctivě myslet, vyžadují zodpovědnost. A to, co nabízí, v očích mnohých není adekvátní odměna. Vyměnit pohodlnost za práci, sladké mámení pečovatelského státu za schopnost vidět věci reálně, syrově, pravdivě. Možnost svalovat své neúspěchy tu na vládu, stát či Systém je těžké vyměnit za starou křesťanskou větu „člověče přičiň se, a Pán Ti požehná“.

A tak jsme se stali mistry v odstraňování důsledků... Ve zdravotnictví, v ekonomice, energetice, zemědělství, ekologii. Hasíme další a další požáry, aniž bychom zneškodnili pyromana. Protože hasit je statečné a líbivé, zatímco ukázat prstem na pyromana anebo ho snad, bůh chraň, přemoci, je násilné, ošklivé, xenofobní a lidská práva potlačující. Zrušili jsme vztah „příčina – následek“ a zaměnili ho za jiný: „následek – odstranění následků“. A dosud nám to vycházelo... Dosud.

Bezpečnost budoucnosti je odvozena od spojení „zabezpečit budoucnost“, dnes se ale zdá, že pro nás, příslušníky západní civilizace, bude tato niterná potřeba čím dál obtížněji naplnitelná. Stále více lidí totiž opět cítí, že přichází změna, a rádi by poznali její pravou povahu. A opět jsou často okřikováni, aby „nestrašili“, aby „neviděli všechno tak černě“. Jsou nálepkováni hanlivými výrazy, označováni v lepším případě za ustrašence, v horším za všemožné druhy extremistů. Opět vítězí líbivé ideologické pojmy nad rozumem.

Ale všichni lidé, kteří dnes reálně patří k elitě společnosti, nejsou slepí. Naštěstí. Někteří navzdory většině politiků a intelektuálních aktivistů přemýšlejí, analyzují a varují. Budme jim vděční. Snad jejich slova najdou uznání tam, kde se z nich mohou zrodit činy, jež přispějí k naší budoucí bezpečnosti. Činy, díky kterým může být povaha nadcházejících zásadních změn méně násilná, méně apokalyptická, než kdyby jich nebylo. Věřme tomu, jakkoli je obtížné věřit za situace, kdy většina odpovědných splňuje doslova a do písmene další charakteristiku již citovaného Winstona Churchilla, ve které popsal smýšlení většiny britských politiků – smýšlení, které mělo tak tragické následky: „Záliba v příjemně znějících banalitách, odmítání pohlédnout do tváře nepříjemným skutečností, touha po popularitě a volebním úspěchu bez ohledu na životně důležité zájmy státu, nefalšovaná láska k míru a politováníhodná víra, že láska může být jeho jediným základem, na první pohled patrný nedostatek duševní ráznosti (...), silný až násilný pacifismus, naprosté podléhání pocitům, nemajícím nic společného se skutečností.“

Takto pojmenoval Winston Churchill atmosféru ve společnosti v předvečer druhé světové války. Čeho je asi dnešní večer předvečerem?

Ladislav Henek, Martina Kociánová a Tomáš Tureček

**Miroslav Bárta,
Otakar Foltýn
a Martin Kovář**

Povaha změny a svět kolem nás

Čím dál více lidí přemýšlí o tom, že je možná „něco špatně“. U části populace jde o v historii nijak neobvyklé strašení „horšími zítřky“. Jiní a někdy i titíž jedinci hledají – nikoli překvapivě – útěchu v konspiračních teoriích, protože se bojí si přiznat, že globální procesy dlouhodobě není schopen řídit nikdo, dokonce ani blíže neurčené tajné služby, nadnárodní koncerny, OSN či USA. V případě lidí, kteří jsou ochotni se aktuálním problémům dneška věnovat hlouběji, však nejde o žádné strašení. Stupeň poznání, jehož člověk dosáhl, umožňuje rozpoznat, vysvětlit a pochopit i velmi dlouhé vývojové trendy, jejichž součástí je i to, co je populárně a částečně zbytečně negativně nazýváno „kolaps“. Ač člověk některé procesy skutečně neřídí, neznamená to, že není schopen omezovat jejich následky. K tomu ale musí být ochoten a schopen takové procesy studovat a případně přijmout výsledky, jež nejsou příjemné. Přijímání pouze toho, co je momentálně nebo krátkodobě výhodné, a odmítání přípravy na rizika by se nám mohlo vymstít.

Knížka, kterou držíte v rukou, je výsledkem souběhu dvou procesů. Za prvé našeho mnoholetého snažení o změnu ontologie světa; za druhé přímo vychází ze dvou nedávných konferencí. Obě linie si zaslouží bližší vysvětlení.

Na začátku našeho specifického vnímání dlouhých historických trendů stojí pro někoho možná překvapivě expedice Českého egyptologického ústavu, na nichž se již dlouhé roky potkávají zástupci nejen společenskovědních, ale i přírodovědných a technických oborů. Vzestupy, pády a regenerace byly totiž něčím, čeho jsou egyptské dějiny tak říkajíc plné, a při práci v Egyptě se s nimi setkáváme na každém kroku. V rámci diskusí nad jednotlivými dílčími projekty v terénu se většina účastníků přirozeně ptala po smyslu dějin a kladla si otázky, které přesahovaly hranice jednoho malého oboru.

Druhým podnětem byla konference, kterou jsme uspořádali v hlavní budově Akademie věd na Národní třídě v Praze v době, kdy vše ještě vypadalo růžově. Tehdy jsme, Petr Pokorný, Martin Tomášek a Miroslav Bárta, propadli na chvíli optimismu, v jehož důsledku se zrodilo univerzální téma zkoumání kolapsu v různých vědních oborech. Konference trvala jeden den a v jedné místnosti se při té příležitosti sešli geolog, filozof, archeolog, matematik, fyzik,

přírodovědec a další. Všichni jsme mluvili na jedno téma: co je to „kolaps“, jak se projevuje a co znamená. Nutno přiznat, že před samým zahájením konference jsme propadli skepsi – obávali jsme se totiž, že se tato různorodá skupina nebude moci na ničem sjednotit. Oproti všem předpokladům se ale ukázalo, že to možné je. Koncept „kolapsu“, jeho vlastnosti a důsledky byly v pojetí všech přednášejících hodně podobné. Právě tehdy se zrodila myšlenka think-tanku „Komplexní společnosti“, u jehož zrodu stáli kromě Petra Pokorného také Václav Cílek a Miroslav Bárta (<http://www.komplexni-spolecnosti.cz>).

Poté následovalo osudové setkání s Martinem Kovářem a řada publikací, které by měly vyvrcholit na přelomu let 2015 a 2016 závěrečným dílem neformální trilogie věnované vzestupům a pádům civilizací, povaze dějin světa a roli jednotlivce v dějinách (Bárta, Kovář a kol. 2011, 2013 a 2016). Na toto téma volně navázal rovněž Václav Cílek (Cílek 2012 a 2014) a další autoři.

Jako prozatím poslední se k naší skupině přidal příslušník Generálního štábu Armády ČR Otakar Foltýn, který po přečtení *Kolapsu a regenerace* nabyl přesvědčení, že právě výsledky multidisciplinárního přístupu mohou být při zkoumání dlouhodobých trendů skupinou vědců kolem profesorů Bárty a Kováře důležitým předpokladem pro efektivitu plánovacího procesu silových rezortů. Již z prvních schůzek bylo zřejmé, že předpoklad byl správný. Následná kladná reakce velení armády umožnila přinejmenším v českém prostředí unikátní spojení akademických a vojenských intelektuálů, které začalo velmi úspěšnou konferencí pro prakticky celý velitelský sbor české armády.

V tomto bodě se dostáváme k tomu, proč se domníváme, že se dnešní svět do značné míry nachází ve stadiu ontologického vakua. Obklopuje nás tolik závažných problémů (a kvaziprotlémů), že se nám prakticky nedostává času se v nich orientovat, natož těm nejvážnějším z nich správně porozumět. Jejich většina má společenskovední charakter, značnou roli nicméně při jejich studiu hrají i přírodní vědy; zástupci technických věd se zatím do diskuse příliš nehrnou, není však pochyb o tom, že se to může brzy změnit. Pouze trojúhelník společenských, přírodních a technických věd ve spolupráci s politiky (nutně ale pouze s těmi, kteří nepostrádají nadhled a vizi) může zajistit, že naše budoucnost bude něčím, na co bychom se mohli těšit.

Druhým významným zdrojem pro tuto knihu byly dvě konference, které proběhly v září 2014 na Generálním štábu armády ČR a v únoru 2015 v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. V jejich rámci zazněla řada příspěvků, které jsou zastoupeny i v této knížce a jejichž význam – bohužel – spíše stoupá, než klesá. Zejména v průběhu první konference, která měla charakter uzavřeného jednání, jsme vyslovovali věci, jež jsme si možná ani neuměli skutečně představit, že nastanou. Dnes se dějí běžně.

Někdy události běží tak překotným tempem, že jsme schopni sílu a intenzitu změn vnímat v řádu hodin a dnů. Tato knížka je pokusem o uchopení a pochopení alespoň několika vybraných procesů, které mají, případně mohou mít, vliv na naše životy a na naši společnost. Tyto trendy mají vesměs dlouhodobou

povahu. Autoři jednotlivých příspěvků, které čtenář nalezne v této knížce, se snaží maximálně objektivně zamýšlet nad vybranými tématy (jejichž počet není určité vyčerpávající). Mezi nimi vynikají otázky spojené s vývojem společností a jejich vnitřními krizemi, způsobenými ztrátou legitimacy elit, přebujelou administrativou a dlouhodobě neudržitelným sociálním systémem, rozpadem rodinných hodnot či přílišnou složitostí systému jako takového. Jsou zde zastoupeny i příspěvky z energetiky, přírodních zdrojů nebo změny klimatu. Další část knížky tvoří studie související s vojenstvím a bezpečností a nabývající, možná překvapivě, po desítkách let klidu, na aktuálnosti. Odmítání důležitosti bezpečnostních aspektů, zejména ve vojenské oblasti, má do jisté míry svoji logiku, spočívající (v historii nikoli poprvé) v představě, že „ted' už přece bude stále mír“. Jakkoli jsme si vědomi toho, že přibráním vojenských aspektů si v českém akademickém prostředí příliš přátel neuděláme, nemůžeme tento rozměr pominout. Jeho pochopení je totiž jedním ze základních předpokladů pro to, abychom o vojenství mohli diskutovat jen teoreticky a nemuseli si své teorie ověřit v praxi. Jako editoři doufáme, že většina myšlenek zaznamenaných v příspěvcích jednotlivých autorů bude aktuální i v době publikování této práce.

Některá zamyšlení jsou nutně spíše smutná. Blýská se však i na lepší časy. Jistá naděje nyní spočívá přinejmenším v tom, že problematiku krizí a jejich povahu postupně vzali na vědomí a pochopili ji nejen zástupci společenskovědních oborů, ale i uvědomělejší lidé zabývající se jinými sférami lidské činnosti, a to jak ve vědě, tak v politice. Velmi si vážíme rovněž toho, že prostor pro mezioborové analýzy a dialog vytvořil v rámci jím ustaveného Poradního sboru pro aktuální problémy dneška (na počátku roku 2015) rektor Univerzity Karlovy v Praze profesor Tomáš Zima.

Cesta k výše uvedeným dopadům byla poměrně dlouhá. Článek Miroslava Bártý s názvem „Kolaps v nás“ vyšel v týdeníku EURO již v roce 2010.¹ Až na několik výjimek trvalo pět let, než se tato problematika začala diskutovat na nejvyšších úrovních. Konečně v červnu 2015 proběhlo setkání zástupců vlády, Akademie věd a univerzit, z něhož vzešlo tiskové prohlášení, které nejen reflektuje naši práci nad těmito tématy za poslední roky, ale oživuje i filozofii článku z roku 2010:

Humanitní a společenské vědy jsou klíčové pro řešení aktuálních celospolečenských problémů. Kvalifikované analýzy a vědecké výstupy pomohou lépe se připravit například na dopady současného demografického vývoje, migrace nebo změn klimatu. Na dnešní diskusi [míní se schůzka 11. června 2015] v Historickém ústavu Akademie věd ČR se na tom shodli místopředseda vlády pro vědu, výzkum a inovace Pavel Bělobrádek, předseda Akademie věd ČR Jiří Drahoš a další zástupci akademické obce. Vytyčením hlavních problémů a zacílením kapacit a financí pro řešení těchto problémů se bude zabývat Rada vlády pro konkurenceschopnost a hospodářský růst (RVKHR), jíž vicepremiér Bělobrádek předsedá.

1/ <http://euro.e15.cz/kolapsy-v-nas-830377>; EURO 36/2010

„V horizontu 20 let pravděpodobně budeme čelit výzvám, na které nejsme zatím připraveni,“ upozornil místopředseda vlády. Jedná se například o stárnutí západní populace, novodobé stěhování národů, nedostatek vody v mnoha oblastech světa, závislost společnosti na energetických zdrojích a připravenost na případný blackout. „Jsou to výzvy, které nemůže vyřešit žádný izolovaný chemik, fyzik nebo inženýr, jsou to výzvy celospolečenské a je naprosto logické, že k řešení těchto výzev by klíčovou měrou mohly a měly přispět právě humanitní a sociální obory,“ myslí si také předseda Akademie věd Jiří Drahoš. „Složité problémy si žádají komplexní řešení, na kterém se musejí podílet vědci napříč obory včetně společenskovědních,“ dodal vicepremiér.²

Knížka, kterou držíte v rukou, má jediný cíl. Předložit čtenářům a zájemcům o to, co se v současném světě děje, pokud možno nezkrácený obraz procesů a trendů, které přicházejí jako dědictví minulosti, ale které budou zejména určovat to, jaká bude naše budoucnost. Mantinely budoucnosti pak budou vymezeny našimi současnými rozhodnutími. S historicky bezprecedentně největšími prostředky a dosavadní nejvyšší úrovní znalostí v současnosti kontrastuje alarmující nepřipravenost na krizi (srovnej např. Kohout 2011, Michl 2014, Wolf 2014). Je otázkou, zda už dávno nenastal čas to změnit.

2/ <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/pavel-belobradek/aktualne/vicepremier-belobradek-humanitni-vedy-pomohou-resit-celospolecenske-problemy-131524/>.

Literatura

- Bárta, M.; Pokorný, P. (eds.), 2008 *Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti*. Praha: Dokořán.
- Bárta, M.; Kovář, M. (eds.), 2011 *Kolaps a regenerace. Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*. Praha: Academia.
- Bárta, M.; Kovář, M. (eds.), 2013 *Civilizace a dějiny. Historie světa pohledem dvaceti českých vědců*. Praha: Academia.
- Bárta, M.; Kovář, M. (eds.), [v tisku] *Člověk a dějiny. K roli osobnosti v dějinách*. Praha: Academia.
- Cílek, V. (ed.), 2012 *Tři svíce za budoucnost. Návodů a nápadů jak přežít konec světa*. Praha: Novela Bohemica.
- Cílek, V. (ed.), 2014 *Něco se muselo stát. Nová kniha proměn*. Praha: Novela Bohemica.
- Kohout, P., 2011 *Finance po krizi. Evropa na cestě do neznáma*. Praha: Grada.
- Michl, A., 2014 *MICHLiq. Inteligentní průvodce ekonomikou*. Praha: R Media.
- Wolf, M., 2014 *The shifts and the shocks. What we've learned – and have still to learn – from the financial crisis*. London: Penguin Books.

Petr Gazdík

Krize (a) politické elity

Slovo krize bylo v posledních letech ve veřejném prostoru skloňováno neustále. Jen málokdy se ale diskuse o krizi odpoutala od aktuální krize ekonomické a zabývala se možnými hlubšími příčinami (a také závažnějšími následky) stávajícího stavu (naší, ale i celé západní) společnosti. Z politických diskusí tak mohl jejich divák nabýt dojmu, že jakmile skončí ekonomická krize (pokles, stagnace), bude zase vše v pořádku a my na nevyhnutelném vzepětí sinusoidy ekonomického cyklu budeme opět stoupat ke světlým zítřkům. A že oživení ekonomiky je, jak naznačují mezikvartální srovnání růstu HDP, v podstatě na spadnutí. Je to ale skutečně tak? Je krize, kterou prožíváme, skutečně pouze krizí ekonomickou? Domnívám se, že ne. Že ekonomická krize je symptomem hlubšího problému, který není řešitelný tak relativně snadno jako stagnující hospodářství – tedy pomocí ekonomických a fiskálních opatření. A že tento problém bude od politiků vyžadovat mnohem více představivosti, předvídavosti a především odvahy.

Je ekonomická krize jen nepříjemným výkyvem v jinak správné cestě, která i přes dílčí poklesy vede, jak ukazují grafy, stále vzhůru? Někteří ekonomové, ale i filozofové a vědci upozorňují na to, že idea nekonečného ekonomického růstu založeného na (také nekonečném) nárůstu spotřeby je neudržitelná. Že je to spirála, která ovšem jako by nepočítala s tím, že by se spotřeba kdy nasytila, a především předpokládá nevyčerpatelnost materiálních zdrojů.

Role politiků aneb Kdo to řekne lidem?

Abych byl spravedlivý, mluvím o tom i někteří politici. Ovšem jak se ukazuje, nejsou to zpravidla ti samí, kteří posléze promlouvají do skládání vládních koalic. Politický diskurz (zejména ve své vyhrocené podobě ve volební kampani) prostě není prostorem pro posly špatných zpráv. „Strašení“, tedy poukazování na možná rizika se nevyplácí, marketingoví experti vám pohotově spočtou, o kolik procent volebního zisku vás taková „negativní kampaň“ připraví. Když už se nějaké realistické sdělení objeví, je to zpravidla korekce předvolebních slibů s poukazem na to, že „neodpovídaly ekonomické realitě“. I to je však sdělení, které nepřesahuje hranice jednoho volebního období, tedy jde v zásadě

o diskusi o dílčích parametrech systému, ne o jeho principu. Vyjadřují-li se politické elity vůbec k samotnému principu fungování naší společnosti, naší civilizace, pak spíše v duchu údajného výroku Vladimíra Špidly: „Zdroje jsou. Ekonomika roste. Roste už mnoho staletí.“ Převažuje zastírání problémů, případně jejich bagatelizace nebo přenášení na příští roky a příští vlády.

Chování politiků je ovšem reakcí na poptávku. Z dosavadních zkušeností se zdá, že významná, ne-li většinová část voličů chce, aby politik říkal to, co chtějí slyšet. Aby vytvářel iluzi, že bude stále dobře, nebo dokonce že „bude líp“. A především pak voliči na politiky přenášejí veškerou odpovědnost za naplnění jejich proklamací, aniž zkoumají jejich realitu. **Podle mého názoru je tedy nezbytné, aby se odpovědná politika vymanila z tohoto přísně tržního pojetí a přestala nabízet to, po čem sice je poptávka, ale co nakonec nezbytně povede ke společenskému kolapsu.**

Fetiš nekonečného růstu

Podobné chyby, tedy uspokojování společenské poptávky, se samozřejmě nedopouštějí jen naši politikové, ale politické elity (minimálně) celého západního světa. Analytické informace o stavu ekonomiky jsou natolik mocné, že hýbou nejen akciovými trhy, tržbami, náladami celých národů, ale také veřejným míněním a samozřejmě vládami. Pohyby jsou to někdy velice prudké: vládo, nezajistíš-li ekonomický růst (práci, růst mezd, růst důchodů, růst sociálních dávek...), padneš hned nebo nejspíše po nejbližších volbách. Přesvědčivě to dokládají počty evropských vlád, které ekonomickou krizi neustály. Důvod je zřejmý: bez růstu ekonomiky není růst životního standardu. A ten velká část z nás vnímá jako synonymum štěstí. Politik, který takto naladěné veřejnosti chce s těmi nejlepšími úmysly sdělit, že nekonečný růst životního standardu je nereálný, lidem bere naději, byť iluzorní, na životní štěstí. A to se samozřejmě neodpouští.

Existuje samozřejmě možnost občanům znepokojivé či dokonce alarmující informace týkající se socioekonomického vývoje společnosti nesdělovat, ve snaze neprohlubovat „blbou náladu“ či nevyvolat paniku. Namísto varovných apelů by politici měli v tichosti a klidu pracovat na nápravě. Pomineme-li etickou stránku věci a skutečnost, že část nepolitické veřejnosti (médiá, státní úředníci, ekonomové, akademici) je se skutečným stavem věcí ve větší či menší míře obeznámena, pak stále musíme čelit politické realitě – tedy že politici nemohou dělat potřebné, nutné (a nepopulární) kroky bez toho, že by jejich nutnost veřejnosti vysvětlovali. Pokud by se například demokratická levice a pravice shodly na potřebě stabilizace veřejných rozpočtů, a dokonce i na způsobu, jak této stabilizace dosáhnout, bez dostatečného zdůvodnění svých kroků (zvýšení daní nebo naopak snížení sociálních dávek a zpřísnění jejich výplaty a kontroly) by zcela uvolnili argumentační prostor populistům a extremistům.

Růst HDP versus deficit státního rozpočtu

Trestuhodnou lehkomyšlnost politiků dobře ilustrují údaje o deficitu státního rozpočtu v konfrontaci s daty o vývoji HDP ve stejném období. I ve výrazně růstových letech hospodařila vláda s deficity dosahujícími 100 miliard Kč (období 2003–2007). *Zdroj: Parlamentní institut.*

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	odhad 2013
Růst HDP	%	3,8	4,7	6,8	7,0	5,7	3,1	-4,5	2,5	1,8	-1,0	-1,4
Saldo SR	mld. Kč	-109,1	-93,7	-56,3	-97,6	-66,4	-20,0	-192,4	-156,4	-142,8	-101,0	-81,3
Saldo SR/HDP	%	-4,1	-3,2	-1,8	-2,9	-1,8	-0,5	-5,1	-4,1	-3,7	-2,6	-2,1

Tab. 1: Metodické vysvětlivky: Růst HDP = meziroční změna hrubého domácího produktu ve stálých cenách roku 2005; Saldo SR = saldo státního rozpočtu je výsledek rozdílu mezi příjmy a výdaji státního rozpočtu. Rozpočet skončí přebytkem (příjmy jsou vyšší než výdaje), nebo schodkem (rozíl mezi příjmy a výdaji je záporný); Saldo SR/HDP = je podíl salda státního rozpočtu k objemu hrubého domácího produktu v běžných cenách (v procentech). *Zdroj dat: ČSÚ, MF, vlastní propočty.*

Dohnat a předejnat

Střední Evropa na tom v tomto ohledu, tedy v nerealistických očekáváních, může být ještě o něco hůře než západní země. První dvě dekády porevolučního vývoje byly dobou, kdy jsme relativně rychle, v některých ohledech téměř skokově, dohnali životní úroveň Západu. Očekávání byla tedy na přelomu 20. a 21. století nastavena značně vysoko. Jenže večírek skončil. A lidem, kteří mají pocit, že na něm chyběli, se těžko vysvětluje, proč by měli sdílet všeobecnou kocovinu. Takových lidí je přitom u nás spousta, jak se ukazuje. Přitom míra ohrožení chudobou i rozdíly mezi nejchudšími a nejbohatšími u nás patří k nejnižším v Evropské unii (o srovnání se zeměmi jiných kontinentů nemluvě). Máme se prostě obecně lépe, než si myslíme, avšak hůře, než bychom si přáli. To je přirozený stav lidské mysli. **Politici by se však neměli bát přestat přizívat naše nereálné vidiny a měli by zahájit s občany nezbytnou diskusi nikoliv na téma, jak se materiálně dostat ještě dál a výš, ale o tom, jaká opatření přijmout, aby (podle mého názoru velmi pravděpodobný) pokles materiální životní úrovně v budoucnosti nebyl drastický a abychom na něj byli připraveni.**

To ještě vydrží

Jenže většina politiků se ani v tomto ohledu vůbec neliší od většiny ostatních lidí. O podobných věcech vůbec nepřemýšlejí. A pokud ano (a pokud v takovém případě dojdou k podobným závěrům), z pochopitelných důvodů si je raději nechají pro sebe (viz výše, důsledky „strašení“ v předvolební kampani). Spoléhají na to, že „to ještě nějakou dobu takhle vydrží“. Markantní je to na přístupu k tématům, která přesahují horizont volebního období. Typickým příkladem je zdravotnictví a jeho financování a také důchodové systémy. Přestože pokrok moderní medicíny je pozitivní věc, jeho důsledkem je dosud nevídaný tlak na zdroje, z nichž je zdravotní péče financována: dnes jsme schopni diagnostikovat (a léčit) nesrovnatelně více chorob než dříve, léčebné i diagnostické metody jsou sofistikovanější, méně invazivní, pohodlnější, úspěšnější. Také změna životního stylu (lepší materiální zabezpečení, nutričně obecně bohatší výživa, méně namáhavé fyzické práce, přísnější bezpečnostní opatření na pracovištích atd.) přispívá k tomu, že průměrný věk lidí západního světa, Českou republiku nevyjímaje, potěšitelně roste. Překonávání věkových rekordů ovšem vede k tomu, že se u seniorů v mnohem vyšší míře projevují zdravotní problémy dané prostě tím, že naše orgány nejsou zpravidla „naprogramovány“ tak, aby bezchybně fungovaly takto dlouho – po drtivou část historie lidstva to prostě nebylo potřeba. Začarovaný kruh se tak uzavírá: společnost se má materiálně lépe, i proto žijeme déle, ale zároveň i proto potřebujeme více zdravotní péče. Ta je stále lepší a tedy nákladnější – a tudíž se musíme mít materiálně ještě lépe, abychom ji dokázali ufinancovat. Jenže možnosti lékařské vědy a možnosti veřejných rozpočtů není dlouhodobě možné sladit. Politici, kteří jsou si toho vědomi, přicházejí s úpravami systému v podobě placených nadstandardů, finanční spoluúčasti pacienta, soukromých zařízení, kde je péče poskytována na téměř plně komerční bázi. Jejich oponenti namítají, že se zdravím se nekupčí – a minimálně v případě České republiky mávají Ústavou a v ní zakotveným právem na bezplatnou zdravotní péči.

Je ale otázkou, zda není na čase si přiznat: na tu nejlepší, nejmodernější, a tedy nejnákladnější zdravotní péči pro všechny bez rozdílu z veřejných prostředků prostě nemáme. A i v systémech, které rovnostářský přístup přímo nařizují, se šidí: fasáda zůstává rovnostářská, rozdílného přístupu k pacientům se ale ve skutečnosti dosahuje „sponzorskými dary“ nemocnici namísto plateb za lepší kyčelní kloub, nebo rovnou systémem „kulichů“, jak nám svého času názorně ukázalo video uniklé z přednášky ředitele jedné pražské nemocnice.

„Ne na mém dvorku!“

Podezírám ty, kdo předstírají, že nevidí dlouhodobou neudržitelnost takto nastaveného systému, že jsou nenapravitelní optimisté doufající v zázrak v podobě něčeho, co kombinuje perpetuum mobile s Ježíšovou schopností nasytit jedním chlebem celé zástupy. Anebo že jsou to naopak cynici, kteří vědí, že to jednou „praskne“, ale doufají, že oni u toho už nebudou (a jen náhodou mne

napadá heslo z doby těsně před Velkou francouzskou revolucí „po nás potopa“). Podobné jako se zdravotnictvím je to i s již zmíněnými důchody („Je mi jedno, kde se na to bude brát potom, ale na mě ať ještě zbyde.“) či školstvím („Školné je možná opravdu potřeba, ale proboha ne dřív, než odpromuju!“). Nápadně to připomíná postoj lidí, kteří sice souhlasí s prospěšností či dokonce nezbytností nové dálnice, železnice, azylového domu, věznice, letiště či úložiště radioaktivních odpadů, ale za žádnou cenu ho nechtějí mít „na vlastním dvorku“ (fenomén známý jako NIMBY, „Not in my backyard!“). Postavte to, ale někde jinde! Ušetřete prostředky z veřejných rozpočtů, ale ne zrovna na mně! Přitom chceme-li usilovat o dlouhodobou udržitelnost zhruba stejného životního standardu, je omezení mandatorních výdajů státu a stabilizace veřejných rozpočtů jednou z klíčových priorit. S tím na teoretické rovině alespoň část lidí souhlasí; problém nastane v okamžiku, kdy zjistí, že to slavné odpovědné hospodaření znamená, že i oni přijdou o část příspěvku na stavební spoření, abych uvedl jeden z mnoha příkladů.

Rukojmí veřejného mínění

Jak se má v takové situaci chovat politik? Dostává se totiž do neřešitelné situace: mají-li přijatá opatření mít skutečně nějaký zásadní dopad z hlediska budoucí perspektivy naší společnosti (naší civilizace), musejí být nezbytně tak rozsáhlá, že se dotknou prakticky všech. V případě již zmíněných veřejných rozpočtů, které je třeba stabilizovat, tedy dojde ke zpřísnění výplaty některých dávek, ke snížení či zrušení jiných, k omezení bonusů typu státních příspěvků, ke zpoplatnění věcí, jež byly dosud zdarma, ke zdražení těch, jež už zpoplatněny byly... K zavedení finanční spoluúčasti občanů na službách, jež byly dosud zdarma, či k omezení rozsahu těchto služeb na skutečně nezbytně nutnou míru. Ano, je zjevné, že žádný normální člověk dneška takovou politickou reprezentaci nezvolí, případně nezvolí znovu, pokud by se politikům s tímto programem náhodou podařilo zvítězit ve volbách a sestavit takovou vládu, jež by se ho se sebezníčující důsledností nebála prosazovat. Tudy tedy jistě cesta nevede.

Snaha o radikální posun směrem k udržitelnému systému tedy nemůže trvat jen jedno volební období. Zaprvé v tak krátkém čase není ani technicky možné provést nezbytné reformy, zadruhé není politicky možné provádět reformy tak razantní (tedy bolestivé), že je společnost zcela odmítne. Veřejné mínění (a jeho proměnlivost, ale i setrvačnost) je tak mocnou hybnou silou, že jít s ní do čelného střetu nemá smysl, protože když se později transformuje do volebního výsledku, smete toho, kdo se mu otevřeně postaví. Nabízí se tedy cesta postupného, pomalého, snad dokonce nenápadného utahování opasků, kdy se v každém volebním období podaří osekát část přebujelých státních výdajů. To ovšem předpokládá, že celá (logicky průběžně se měnící) politická reprezentace se bude k hrozbě možného společenského kolapsu stavět stejně odpovědně. A to je samozřejmě iluze.

Další cestou by bylo, kdyby si většina populace uvědomila, co hrozí, že na dluh žít nelze, protože přijde den, kdy se buď dluhy začnou platit, nebo se začne hroutit systém. I to je ale iluze: uvědomíme si jako voliči možnou hrozbu kolapsu v situaci, kdy jeho náznaky jsou ještě nezřetelné? V situaci, kdy si je neuvědomuje ani politická reprezentace?

Podoby společenského kolapsu

Existuje tedy vůbec nějaká poklidná, nekatastrofická cesta ze stávajícího neudržitelného systému založeného na neustále rostoucí spotřebě? Upřímně řečeno, byť bych rád věřil, že ano, reálné východisko momentálně nevidím. Demokracie se tu podle mého názoru dotýká svých limitů. Občanské svobody, na nichž demokracie stojí, totiž nedovolí demokraticky zvoleným politikům, aby dělali takové kroky, které jsou sice nutné, ale jež nepřijme (svobodné, demokratické) veřejné mínění. Není tedy vyloučeno, že demokracie se zahubí vlastními přednostmi. Buď absencí dostatečně rozhodné, razantní akce – anebo takovou rozhodnou, razantní akci, která se ovšem již neodehraje v rámci demokratického uspořádání, ale nějaké formy „stanného práva“, tedy v režimu omezení občanských svobod. V politické rovině tedy vidím kolaps jako zánik demokratického zřízení, jak ho známe dnes – a to buď skokově, formou jakési revoluce, které jsou v dějinách lidského druhu častým způsobem přechodu z jednoho stavu do druhého, nebo postupným rozkladem stávajícího systému, který nastane tím, že do stávajícího společenského systému budou stále více pronikat nedemokratické principy. Znamky toho, že Pandořina skříňka už je pootevřená, vidíme v silícím vlivu extremistických hnutí, jejichž argumenty i způsob argumentace (pádnost, zjednodušení) přebírají ve stále větší míře i někteří politici. V „soft podobě“ pak v hnutích, která slibují „společenskou nápravu“, a pak překvapeně hledí na rozsah problémů, o kterých před vstupem do politiky neměla ani potuchy.

Civilizovaná maska

Pod tlakem se mění chování lidí a společenská poptávka, která se projevuje posilováním demagogie, extremismu, sobectví. Jakýkoliv pocit ohrožení, ať už aktuálního, nebo domnělého, v nás aktivizuje atavistické chování, které si s sebou neseme ještě z dob, kdy každý den v životě člověka byl bojem o holé přežití. Civilizace, ať už je představována jakýmkoliv společenským zřízením, se vždy musí potýkat s regulací těchto atavistických sklonů v člověku. Jednoduchý příklad: naše civilizace považuje trest smrti za eticky nepřijatelný; nicméně i v zemích, které trest smrti ve svém právním řádu odmítají, existuje velké množství lidí – v některých případech možná dokonce většina – která by zavedení (znovuzavedení) trestu smrti podpořila. Jinými slovy, řada hodnot, které naše civilizace považuje za podstatné (solidarita, spravedlnost, milosrdenství, odvaha, moudrost, čestnost...), jsou vlastně uměle udržované relikvie, které představují spíše ideál, k němuž bychom rádi směřovali – nebo kritéria, která

s oblibou uplatňujeme na druhé, aniž se jimi sami cítíme vázáni. Mezi tím, co považujeme za správné, a tím, jak sami jednáme, je často značný rozdíl: od ostatních, zejména pak od politiků a dalších veřejných činitelů, požadujeme neúplatnost, sami ale radši zaplatíme pokutu bez bločku nebo odměnu řemeslníkovi bez účtenky, když tím ušetříme. Právě to jsou známky schizofrenie, která pramení z napětí mezi ideálem (osobním, ale i společenským) a realitou. Případný společenský kolaps by měl za následek dočasné potlačení civilizačních návyků a otevřel by prostor pro atavistické chování, které se zatím projevuje jen těmito nenápadnými a zdánlivě neškodnými signály.

Jak rozumět společenské poptávce?

S odkazem na výše zmíněný rozpor mezi tím, co vnímáme jako dobré, a tím, co v praxi děláme, je zajímavé zastavit se také u problému společenské poptávky, která je v případě politiky zužována na přání voličů. Politici tato přání často vnímají jako jednu z klíčových motivací svých kroků a veřejnost zase žije v přesvědčení, že tak to má být. Není to ale zdaleka tak jednoduché. Politik není povinen, dokonce nesmí vyhovět poptávce voličů ve všem. Jeho úkolem je, aby se problémy zabýval do takové hloubky (s takovou zevrubností a množstvím nezbytných informací), do jaké se jimi veřejnost zabývat nemůže nebo nechce. Proto nutně musí v některých ohledech docházet k jiným závěrům než veřejné mínění.

Druhým problémem je spolehlivost toho, co lidé hlásají, že si přejí. Od politika to bude znít rouhačsky, ale přání veřejnosti je třeba brát s rezervou. Trochu to souvisí už s výše popsaným rozpolcením mezi společenským ideálem a chováním jednotlivce i s fenoménem „ne na mém dvorku“. Lidé si přejí nezkorumpované, slušné, věcné, vzdělané, konsensuální politiky bez vazeb na kmotry a bez neprůhledných financí. Přejí si ztělesnění ideálu. Posléze si však například v přímé volbě vyberou prezidenta, který financování své kampaně ani s odstupem měsíců neobjasnil, který je nepříjemně svázán s lidmi stýkajícími se s neblaze proslulým kmotrem Mrázkem, který je natolik silnou a svéráznou osobností, že své oponenty neváhá dobře mířenými (byť ne vždy fakticky podloženými) bonmoty zesměšnit či urazit. V žebříčcích obliby politiků pak bodují politici, kteří jsou serverem *demagog.cz* označeni jako ti, kdo ve svých projevech používají bezkonkurenčně nejvíce polopravd a lží.

Nevyhnutelné vítězství populismu?

Když se tedy vrátím zpět k politikům, jejich odkazování na přání voličů je někdy alibistické. Vyjadřuje neochotu či strach dělat věci, které jsou potřebné a správné (reforma důchodů, zdravotní péče, školství), ale pro lidi nepříjemné. Taková neochota je odsouzeníhodná. Je projevem upřednostnění vlastního zájmu nad zájmem celku. Upřednostnit zájem celku nad vlastním neznamená totiž jen nenechat se uplácat a manipulovat lobby, ale také nelpět na funkcích a mandátech tak, že bychom kvůli tomu veřejnost chlácholili, podbízel se, nebo dokonce lhali.

Na druhou stranu je takové chování pochopitelné. Kdyby se politici velké většiny politického spektra ve snaze zabránit kolapsu shodli na nutnosti systémových změn, nepochybně se objeví nová politická síla, která se postaví proti – a stejně nepochybně získá na svou stranu nikoliv nevýznamnou část veřejnosti, protože její sliby a vize budou příjemnější než jakákoliv varianta churchillovského „potu, krve a slz“. Pokud by ale odpovědná část politické reprezentace byla dostatečně velká a v základních otázkách jednotná, věřím, že by se mohlo podařit nástupu populismu zabránit. Zatím se ale nic takového nerýsuje. Zatím se tančí na palubě Titanicu.

Co je priorita?

Populismu nahrává ještě další faktor. Erozi demokracie katalyzuje rychlost dnešního světa, především rychlost a technologické možnosti v přenosu informací. Výsledkem je tak masivní převis nabídky informací nad poptávkou (a kapacitou příjemců informace ne zpracovat, ale aspoň se v nich zorientovat), že informace musejí o pozornost bojovat všemi dostupnými prostředky (to spouští nárůst obliby bulváru a bulvarizaci původně seriózních médií). V takové informační smršti je mnohem obtížnější (ba nemožné) komunikovat složitější problémy v úplnosti, v kontextu. Jako příjemci informací vnímáme často jen titulky, nemáme čas (schopnosti, zkušenosti, vzdělání) číst delší texty, analyzovat je a konfrontovat argumenty. Politická debata se mnohdy zjednodušuje na souboj sloganů a bonmotů, v nichž vítězí ten pádnější/vtipnější či ten, který se daří zopakovat častěji. Povrchnost informací brání skutečně věcné společenské

	2003	2004	2005	2006
Celkové výdaje SR	808 718	862 892	922 798	1 020 640
Mand. výdaje vyplývající ze zákona	401 343	418 252	425 050	473 731
Ostatní mandatorní výdaje	25 251	34 940	46 692	49 463
Mandatorní výdaje celkem	426 594	453 192	471 742	523 194
Podíl mand. výdajů na výdajích SR	52,75 %	52,52 %	51,12 %	51,26 %
Kvazimandatorní výdaje	184 986	190 776	206 051	217 255
Podíl kvazimand. výdajů na výd. SR	22,87 %	22,11 %	22,33 %	21,29 %

Podíl mandatorních výdajů na celkových výdajích státního rozpočtu

Za uplynulých deset let podíl mandatorních výdajů na celkových výdajích státního rozpočtu mírně, ale vytrvale rostl (s nepatrnými výjimkami v letech 2004, 2005 a 2009).

Zdroj: *Parlamentní institut*.

diskusi na složitější témata, navíc člověku přivyklému odstředěné informační břečce se pak informačně výživnější substance zdá složitá, nesrozumitelná – a co je nesrozumitelné, je a priori nedůvěryhodné.

Tento přístup k informacím (neschopnost či neochota pojmut a zpracovat komplexnější informace) je vedle malé odvahy politiků jedním z důvodů poněkud zvráceného způsobu, jakým vznikají „společenské priority“. Politici, namísto aby priority jako vizionáři odpovědně stanovovali, „naslouchají hlasu veřejnosti“ a priority odvozují od již zmíněné společenské poptávky. Některé záležitosti (příliš složité, příliš nepopulární, málo zajímavé) mají tím pádem minimální potenciál stát se prioritou (byť jí fakticky jsou: otázka vzdělání, udržitelnosti sociálních systémů apod.), jiné jeví vnější znaky priorit (hodně se o nich mluví, každý jim rozumí, každého zajímají), a tak jsou na priority pasovány, byť jde o marginálie (školné na vysokých školách, kvalita polských potravin...). Výsledkem je stav, kdy prioritou je v podstatě to, čeho se takzvaně „chytnou“ média. Ta tak zaměňují svůj úkol popisovat a analyzovat politiku (nebo v širším slova smyslu společenské dění) za aktivní podíl na jejich podobě.

Redukce systému

Z tohoto pohledu se nám ovšem asi těžko bude prosazovat to, že hlavní prioritou (a jedním ze způsobů, jak oddálit společenský kolaps) je mít co nejnížší mandatorní výdaje. To je přitom jedna z důležitých podmínek oddálení kolapsu – společně se snižováním energetické, časové a strukturální náročnosti našeho společenského systému.

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1 092 275	1 083 944	1 167 009	1 156 793	1 155 526	1 152 387	1 180 768	1 211 378
518 971	545 155	585 042	589 102	604 521	613 699	645 911	662 210
35 499	36 647	36 939	39 006	48 222	39 686	42 804	44 625
554 470	581 802	621 981	628 108	652 743	653 385	688 715	706 835
50,76 %	53,67 %	53,30 %	54,30 %	56,49 %	56,70 %	58,33 %	58,35 %
220 081	215 752	228 911	216 203	204 432	203 537	199 378	205 943
20,15 %	19,90 %	19,62 %	18,69 %	17,69 %	17,66 %	16,89 %	17,00 %

Tab. 2: Mandatorní výdaje v ČR v letech 2003–2014 v miliónech Kč

Zdroj: sněmovní tisky, státní závěrečné účty, státní rozpočty.

Systém řízení a organizace společnosti nesmí být tak složitý, že velkou část energie a času pohltí jen samo udržování tohoto systému. Pravidla a procesy by měly být co nejjednodušší, zákony co nejstručnější, neměly by se zabývat každým detailem, ale spíše stanovovat principy a zásady chování (a ponechat více prostoru společenskému konsensu a výkladu soudů). Čeká-li nás obtížná doba, nemůžeme jí čelit s nákladem zbytečného haraburdí na zádech, potřebujeme být připraveni reagovat rychle, operativně. Stejným problémem jako neskutečně vysoký počet zákonů (a jejich častá novelizace), je složitý, zdlouhavý a především nepřehledný způsob, jakým se u nás zákony schvalují. Kvůli této rutině pak parlament pochopitelně nemůže být platformou pro diskusi skutečně závažných, koncepčních, byť třeba nikoliv akutních společenských otázek, ale je pouhou manufakturou chrlící stále větší množství norem.

Ke zlepšení fungování parlamentu by podle mého názoru mohly přispět dvě věci. Zaprvé, snížení počtu zákonodárců: 200 poslanců a 80 senátorů je příliš mnoho, v této anonymní mase se oslabuje pocit osobní odpovědnosti, zvyšuje se potenciál prosazování dílčích, ne vždy celospolečenských zájmů a také se obtížně hledá konsensus. Problém však je, že na počtu mandátů jsou dnes politické strany finančně závislé (příspěvky za mandát), navíc je pro ně mandát něčím, co mohou svým straníkům nabídnout jako odměnu za práci pro stranu či za loajalitu. Snížení počtu zákonodárců tak za současné situace nepovažuji za opatření, které by bylo realizovatelné. Méně utopicky by snad mohlo znít opatření druhé. Při projednávání zákonů by mohli být přítomni soudci Ústavního a Nejvyššího soudu, aby zaprvé znali „vůli zákonodárců“, což by mohlo usnadnit a sjednotit pozdější výklad zákonů, a zadruhé přímo na místě záměry zákonodárců komentovali a v některých ohledech tím i ovlivňovali. Podobný systém funguje například v Singapuru a zdá se, že se velice osvědčil.

Schopnost rychlé reakce

Zjednodušení a zkvalitnění legislativního procesu je jednou z cest, jak oddálit kolaps. Zamezit mu by však mohla jen zcela nepravděpodobná politická (a tedy svým způsobem celospolečenská) shoda na redefinici priorit. To není reálná varianta. Naše společnost by tedy měla hledat praktické cesty, jak kolapsu lépe čelit. Jednou z nich je otázka vnitřní bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že při zhroucení společenského zřízení lze očekávat masové nepokoje a násilnosti, měl by být stát na takový stav lépe připraven. Zkušenosti například z New Orleans či z Londýna ukazují, že bezpečnostní složky mají problémy i s potížemi lokálního rozsahu. V New Orleans již několik dní po hurikánu Katrina přestala policie plnit svou roli, neboť policisté se zbraní v ruce bránili své vlastní domovy. Zasáhnout musela Národní garda. Během nepokojů v Londýně sice policie situaci zvládla, ze zprávy pro britský parlament však vyplývá, že podle policejních analytiků stačilo, aby demonstrantů bylo o dva tisíce více, a bezpečnostní složky by nad situací ztratily kontrolu. Pokud vezmeme vážně riziko podobných

událostí i u nás, je otázkou, zda neotevřít seriózní diskusi nad pravomocemi naší armády a nad tím, za jakých okolností by mohla v takové situaci zasáhnout vedle policie i ona.

Změna musí přijít „shora“

Zmíněnou změnu chování, která by zabránila „přehřátí“ našeho společenského systému a jeho kolapsu, nelze – jak plyne z výše řečeného – očekávat zdola. Respektive masivní změnu chování lidí a přehodnocení priorit může způsobit až situace, kdy ke kolapsu již dojde (dojdou zdroje; stát jako nástroj regulace společnosti selže; dojde k přírodní katastrofě, změně klimatu apod.). Chceme-li se pokusit takové situaci, kdy se obnova systému začne dít živelně, vyhnout, je potřeba, aby s řešením přišli politici.

Pokud ovšem nebezpečí rozpoznají včas, připustí si ho a budou ochotni při jeho řešení riskovat vlastní politickou kariéru. Podobně jako dobrý komunální politik musí hledět za hranice vlastního katastru a volebního období (když řeší stavbu silnice, fungování školy, nastavení systému regionální dopravy atd.), musí dobrý celostátní politik vidět za hranice země a dekády. Globální otázky se velice úzce dotýkají naší reality. Zřejmé je to jen z několika nejmarkantnějších příkladů poslední doby, kdy se světové události různého významu velice rychle promítly i u nás: porucha elektrárny u Fukušimy poznamenala i naši energetiku, změna postoje evropského společenství k menšinám či imigraci se nezbytně dotkne i ČR atd. Tento trend se bude ještě prohlubovat a my nemůžeme zůstat pouze ve vleku vnějších událostí, musíme je předjímat a být na ně alespoň částečně připraveni.

Návrat k rodině a obci

Jednou z cest, jak kolaps oddálit a naši společnost (a každého jejího občana) na něj lépe připravit, je také přesun běžných odpovědností i pravomocí níže ze státu na obec a rodinu. Návrat k takovému uspořádání, kdy objeví-li se problém, řeší ho nejdříve nejužší společenství, rodina, té v případě potřeby posléze pomůže obec a teprve v případě, že problém je na těchto úrovních neřešitelný, hledá se pomoc u státu. Stát je ze všech tří těchto entit sice „nejmocnější“ (má momentálně nejvíce pravomocí i prostředků), ale také nejzranitelnější (jeho procesy a systémy jsou příliš složité, a tedy náchylné k selhání). Je například zjevné, že bez razantní změny a při současném demografickém vývoji stát nebude dlouhodobě schopný zajišťovat svým občanům takové penze, aby z nich mohli ve stáří žít. Budeme se tedy muset výhledově začít vracet k tradici, kdy se o své seniory v rámci možností do značné míry starala rodina, případně s pomocí obce. Kdy si rodina vzájemně více vypomáhala v případě nemoci některého z jejích členů. Kdy se rodina ve větší míře podílela na výchově a vzdělávání dětí. V případě kolapsu budeme na rodinu a obec v podstatě odkázáni. Není tedy od věci začít si na novou realitu zvykat dříve, než nám bude vnucena. Nemluvě o tom, že právě tato změna (posílení role rodiny a obce) s sebou nese i řadu

velmi pozitivních důsledků pro celkovou atmosféru ve společnosti. Problémy naší současnosti totiž nejsou dány jen materiální náročností našeho systému a jeho složitostí, ale také podceněním významu morálky pro zdárné fungování jakéhokoliv lidského společenství. Tomáš Baťa řekl už před mnoha desítkami let: „Příčinou krize je morální bída. Přelom hospodářské krize? Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe. To, čemu jsme zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů a kombinací. Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic, nevydírat pracující, dělat to, co nás pozvedlo z poválečné bídy, pracovat a šetřit a učinit práci a šetření výnosnější, žádoucnější a čestnější než lenošení a mrhání. Máte pravdu, je třeba překonat krizi důvěry, technickými zásahy, finančními a úvěrovými ji však překonat nelze, důvěra je věc osobní a důvěru lze obnovit jen mravním hlediskem a osobním příkladem.“

V otázce posilování důvěry mají samozřejmě politici po posledních deseti letech velké manko. Není to ale jen problém politické sféry. Krizí důvěry procházejí všechny dřívější přirozené autority – respektovaná povolání jako lékař, učitel nebo kněz. Zároveň se neobjevují autority nové, o které by se mohla tápající společnost opřít a k nimž by se v případě kolapsu mohla upnout. Relativizace autorit je u nás v této době asi nejmarkantnější na vztahu společnosti k úřadu prezidenta. Tento rozklad přirozených vnitřních struktur, opor každé společnosti, je podle mého názoru méně viditelným symptomem krize než selhávání ekonomických modelů, ale je mnohem závažnější. Politici se budou muset pokusit tento stav zvrátit, pokud skutečně chtějí být těmi, kdo společnost provede obdobím před kolapsem či kolapsem samotným. Pokud to neudělají, budou se všechny jevy související se společenským kolapsem odehrávat mnohem živelněji, nekontrolovatelně, a budou tak mít mnohem dalekosáhlejší důsledky.

Miroslav Bárta
Martin Kovář
Otakar Foltýn /eds./

Povaha změny Bezpečnost, rizika a stav dnešní civilizace

Typografie Tomáš Nedoma

Fotografie na obálce Sandro Vannini, Laboratoriorosso

Odpovědná redaktorka Adéla Tošovská

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

v Praze roku 2015 jako svou 1378. publikaci

Vydání první. AA 19,88. Stran 320

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 498 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz